

społeczność szlachecka wykazywała się dużą pomysłowością w wynajdywaniu różnych półśrodków w celu łatania budżetu państwa, tak, by przede wszystkim chronić swoje folwarki i źle pojmowane interesy polityczne i nie rezygnować choćby z części swoich przywilejów.

W podsumowaniu Anna Filipczak-Kocur podkreśla, iż z upływem lat dochody Zygmunta III zostały uporządkowane, co zapewniło panującemu odpowiedni poziom życia. Wystarczyły one na pokrycie kosztów utrzymania zamków w Warszawie, Ujazdowie i Wilnie, na mecenat artystyczny, jak i na wydatki związane z budową floty i wypłacenie żołdu wojsku cesarskiemu po wojnie pruskiej. Było to znaczącym osiągnięciem króla¹². Za Władysława IV skarbowość znalazła się w stanie regresu, monarcha z coraz większym trudem uzyskiwał zgodę na podatki.

Otrzymaliśmy bardzo cenną, przejrzystą monografię napisaną ładnym językiem, ukazującą funkcjonowanie skarbow: kwarcianego, publicznego koronnego i litewskiego oraz nadwornego koronnego i litewskiego w szlacheckiej Rzeczypospolitej za Zygmunta III i Władysława IV i ich wpływ na dzieje państwa. Jest to zarazem praca o utraconych, z przyczyn finansowych, szansach Rzeczypospolitej na sukces w konfliktach, w których uczestniczyła. *Skarbowość Rzeczypospolitej 1587-1648* daje duży zasób wiedzy o funkcjonowaniu dziedziny finansów państwa za pierwszych Wazów, stanowiąc podstawę do dalszych badań porównawczych skarbowości Rzeczypospolitej z systemami skarbowymi innych państw ówczesnej Europy.

TADEUSZ SZULC (Łódź)

Heike Kathrin Litzinger, *Juristen und die Bauernfrage. Die Diskussion um das bäuerliche Grundeigentum in Rußland von 1880-1914*. Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main 2007 (=Studien zur europäischen Rechtsgeschichte Bd. 221), ss. XII, 324.

Renomowane Wydawnictwo Vittorio Klostermann jest największym niemieckim edytorom prac poświęconych historii prawa Europy Wschodniej. W ciągu kilkudziesięciu lat seria „Studien zur europäischen Rechtsgeschichte”, licząca ponad dwieście woluminów, stała się zwierciadłem nowoczesnych i rzetelnych, prowadzonych w tym kraju badań nad historią prawa państw wschodnich naszego kontynentu, w szczególności nad historią prawa w Rosji. I podkreślmy z naciskiem, że nie są to już cieszące się niedobrą sławą, bo politycznie obciążone „badania wschodnie” (*Ostforschung*), podejmowane z myślą o dziejach i o perspektywach odzyskania „niemieckiego Wschodu”, a solidne studia nad wewnętrznymi dziejami krajów Europy Wschodniej, z Rosją w roli głównej. Tak trzeba również ocenić monografię Heike Kathrin Litzinger, która podjęła ważny temat, a mianowicie problem posiadania chłopskiego w refleksji rosyjskich prawników w ostatnich latach panowania dynastii Romanowów.

Piotr A. Stołypin, minister spraw wewnętrznych i premier Rosji, przeprowadził – jak wiadomo – w 1906 roku reformę rolną, która zezwalała chłopom na występowanie ze wspólnoty gminnej z jednoczesnym wydzieleniem obrabianej przez nich ziemi. Przyjęte rozwiązania wzbudziły opór; były też – jak cały kompleks chłopskiego stanu posiadania – przedmiotem trwających dziesiątki lat kontrowersji wśród polityków i w środowiskach prawników rosyjskich. Właśnie owe debaty prawnicze wokół pryncypiów przygotowywanej reformy są przed-

¹² A. Filipczak-Kocur, op.cit., s. 381-382.

miotem analizy Autorki. Chodziło o sprawy mające zgoła fundamentalne znaczenie dla ogromnej części rosyjskiego społeczeństwa: jak powinno kształtować się posiadanie chłopstwa – czy na zasadzie wspólnoty w wiejskiej gminie, czy jako własność pełna? Czy uwłaszczenie z 1861 roku zapewniło chłopstwu dostatecznie dużo ziemi? Ile osobistej wolności miano zagwarantować poszczególnym mieszkańcom wsi i ile realnego bezpieczeństwa wolno było oczekiwać od administracji państwowej?

Heike K. Litzinger w bardzo interesujący sposób prezentuje przebieg i rezultaty prawnych dyskusji i sporów, jakie w środowisku toczyły się w latach 1880-1914. Z jej dociekań wyłania się obraz dwojakich poglądów w literaturze fachowej. Jeden nurt ma wyraźne zabarwienie „prozachodnie”, pozostając pod wpływem dogmatyki prawniczej, czyli przede wszystkim myśli pozytywistycznej. Drugi ma charakter „słowianofilski”, czyli oryginalnie rosyjski, nawiązujący do rodzimej tradycji, niechętny okcydentalizmowi. Wszelako nie tylko cywilistyczne treści kryją się w pojęciu „kwestii chłopskiej” w ówczesnym państwie carów. Przedmiotem dyskursu bywał też problem samorządu wiejskiego.

W będących przedmiotem rozbioru debatach znajdują odzwiedlenie teoretyczne konstrukcje i realne propozycje odnoszące się do ustroju Rosji w poglądach najwybitniejszych przedstawicieli nauki prawa i praktyki prawniczej w przedrewolucyjnej Rosji. Monografia jest zatem próbą wyjścia poza zakłęty do niedawna krąg tradycji rewolucyjnej (bolszewickiej) w prawoznawstwie rosyjskim, ukazując figury myśli prawniczej, do której w szerokiej mierze nawiązuje współczesne nam, postkomunistyczne państwo rosyjskie. Dla czytelnika polskiego jest ona ważna już choćby dlatego, że część zachodniej Rosji to przecież niegdyś terytorium dawnej Rzeczypospolitej Obojga Narodów, kraj zamieszkały w końcu XIX wieku w dużym stopniu jeszcze przez ludność polską. W tym sensie porusza wątki, które stanowią część naszej rodzimej nauki historii prawa i myśli prawniczej

HENRYK OLSZEWSKI (Poznań)

Z teorii i filozofii prawa Zygmunta Ziemińskiego. Redakcja: Sławomira Wronkowska. Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., Warszawa 2007, ss. XIII+312.

Prezentowany tom zawiera wybór tekstów Zygmunta Ziemińskiego, dokonany przez zespół pracowników Katedry Teorii i Filozofii Prawa Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza pod kierunkiem Sławomiry Wronkowskiej, która była też inicjatorką publikacji, jej redaktorem i autorem przedmowy. Już fakt, że mógł on ukazać się w ramach serii „Klasyki filozofii prawa”, w której wybitni polscy uczeni komentowali wybrane teksty tytanów myśli teoretyczno-prawnej ubiegłego stulecia, takich jak David Lyons, Joseph Raz, Herbert Lionel Adolphus Hart, John Finnis, Lon Luvios Fuller, Roberto Mangabeira Unger i Roland Dworkin, dowodzi, że stanowi on wydarzenie naukowe. Książka uświetniła silnie obsadzoną i udaną naukowo konferencję, która odbyła się w poznańskim Uniwersytecie 11 maja 2007 roku, z okazji dziesiątej rocznicy śmierci Zygmunta Ziemińskiego i poświęcona była Jego metodologicznym i teoretyczno-prawnym koncepcjom oraz ich oddziaływaniu na rozwój szczegółowych nauk o prawie.

Sławomira Wronkowska trafnie pisze w przedmowie do antologii, że szczególna pozycja, jaką zajmował Zygmunt Ziemiński w społeczności akademickiej, jest rodzajem wypadkowej jego dorobku badawczego, postawy człowieka niezależnego oraz tego, że o wyznawanych